

ХРОНІКА

УДК 001.32(477.54):617.3(09)"1805/2022"(045)

DOI: <http://dx.doi.org/10.15674/0030-598720234133-137>**Історія становлення та діяльності Харківського обласного осередку ВГО «Українська асоціація ортопедів-травматологів»****В. А. Філіпенко, С. Ю. Золотарьова, О. Г. Шевченко**

ДУ «Інститут патології хребта та суглобів ім. проф. М. І. Ситенка НАМН України», Харків

У 2022 році виповнилося 95-років Харківському обласному осередку Всеукраїнської громадської організації «Українська асоціація ортопедів-травматологів».

Право на самостійне існування як окремої спеціальності ортопедії та травматології фахівцям доводилося завойовувати з великими труднощами. Незважаючи на те, що офіційною датою, з якої починається історія Харківського наукового товариства травматологів та ортопедів, вважається 7 лютого 1927 р., історія насправді починається значно раніше — із перших років заснування Харківського медичного товариства (1861 р.). Уже тоді воно серед найбільш актуальних і нагальних проблем виділяло такі питання знеболювання, лікування ушкоджень і захворювань опорно-рухової системи; висувало їх на обговорення товариства хірургів. До повідомлень того часу стосовно ортопедії та травматології, які мали велике практичне й теоретичне значення, слід віднести доповіді М. І. Анощенко «Про складний вивих стопи» (1876), В. Ф. Грубе «Про лікування викривлення хребта» (1880), «До питання про періостальну пластику» (1881) та «Про лікування *pes varus*» (1895), а також А. І. Краснова «До питання про значення надкісткової плівки за резекцій та ампутацій» та ін. Це, зазвичай, сприяло розвитку як практики ортопедії, так і теоретичних засад хірургічного лікування ушкоджень і захворювань кістково-м'язової системи. Але лише в 1906 р. було виділено хірургічну секцію і фахівці-ортопеди увійшли до її складу.

Зміни соціально-економічних умов у країні, високі показники травматизму й інвалідності внаслідок ушкоджень зумовили необхідність організації своєрідного центру ортопедичної допомоги — Медико-механічного інституту, який було відкрито у Харкові у 1907 р. (нині — ДУ «Інститут патології хребта та суглобів ім. проф. М. І. Ситенка НАМН України»). Це відіграло величезну роль у становленні спеціаль-

ності та розвитку ортопедо-травматологічної служби у Харкові та країні. Організатори Інституту та його співробітники — ініціатори багатьох прогресивних починань і формувань галузі як самостійної сфери медичної науки та практики. Історія Харківського товариства ортопедів-травматологів (ХТОТ) нерозривно пов'язана з ним.

У 1926 р. виникла необхідність поєднання травматології та ортопедії, які мають єдині теоретичні анатомо-фізіологічні основи, методики обстеження та методологічні підходи до лікування, отже виокремлення самостійної спеціальності «травматологія та ортопедія». Професор К. Ф. Вегнер (рис. 1) стверджував, що *«травматологічних методів лікування не існує, бо вся травматологія рухового апарата побудована на методах, заснованих на ортопедичній хірургії і тому, щоб бути травматологом, треба бути ортопедом-хірургом»*.

Виокремлення ортопедії та травматології в самостійну наукову дисципліну, окрему спеціальність, зростання її ролі в системі охорони здоров'я населення стало підставою до виділення спочатку в підсекцію хірургічної секції, а потім у 1927 р. — самостійну секцію Харківського наукового медичного товариства (ХНМТ), яка реорганізувалась у Харківський обласний науковий осередок ортопедів і травматологів.

Рис. 1. Фото професора К. Ф. Вегнера, засновника та першого директора Медико-механічного інституту (ДУ «Інститут патології хребта та суглобів ім. проф. М. І. Ситенка НАМН України»)

Першим головою Харківського обласного наукового товариства ортопедів-травматологів обрано професора Самуїла Леонтійовича Трегубова. Із 1936 по 1940 рік обов'язки голови осередку виконував проф. М. І. Ситенко. Із 1940 — проф. Микола Петрович Новаченко, 1966 — проф. Олександр Павлович Котов, 1971 — акад. НАМНУ, проф. Олексій Олександрович Корж. Із 1980 по 2006 р., понад чверть століття, Харківське товариство ортопедів-травматологів (ХТОТ) беззмінно очолював проф. Микола Степанович Бондаренко. У січні 2006 р. головою товариства обрано проф. Володимира Акимовича Філіпенка (рис. 2).

ХТОТ завжди тримало руку на пульсі розвитку спеціальності, вирішуючи наукові, практичні, але, насамперед, організаційні питання у широкому розумінні цього слова. Уже на перших засіданнях товариства розглядалися питання науково-організаційного характеру, щодо проблем травматизму та його профілактики, а також диспансеризації ортопедичних хворих

У 1926–1927 рр. на засіданнях осередку обговорювалися доповіді М. І. Ситенка «Про диспансеризацію в галузі травматології», С. Л. Турнера «Про диспансеризацію ортопедичних хворих», В. О. Маркса «Про поширеність ортопедичних захворювань серед сільського населення», О. П. Котова «Каліцтво в Україні та перспективи протезування» та ін. До того ж велику увагу приділяли питанням біомеханіки опорно-рухової системи

(Л. П. Ніколаєв, Г. С. Козирєв, О. В. Недригайлова); обговорювали перспективи протезування та нові види конструкцій (О. П. Котов, А. Є. Цукерман); у низці ґрунтовних доповідей було викладено методичку та результати лікування вродженого вивиху стегна, клишоногості, травматичних ушкоджень та їхніх наслідків, кістково-суглобового туберкульозу. Надалі ці методички опубліковані та широко впроваджені в практику охорони здоров'я.

Особливе значення для популяризації та введення нових методик обстеження й лікування ортопедо-травматологічних хворих, підвищення рівня освіти лікарів відіграв журнал «Ортопедія та травматологія», який почали видавати в Харкові з травня 1927 р. за ініціативи керівництва Українського інституту ортопедії та травматології (далі — Інститут) за активної участі ХТОТ. Організатор і перший редактор журналу — проф. М. І. Ситенко. Видання спеціалізованого періодичного друкованого засобу з ортопедії та травматології було великим успіхом. Журнал незабаром об'єднав навколо себе провідних спеціалістів і став рупором ортопедичної думки в країні. Завдяки йому інформація про досягнення провідних вітчизняних науковців цієї галузі популяризувалася й була доступною широкому колу фахівців не лише в нашій країні, значно виріс авторитет вітчизняної ортопедії та травматології в очах усієї медичної громади (рис. 3).

Рис. 2. Фото керівників Харківського товариства ортопедів-травматологів: а) С. Л. Трегубов (1927–1936); б) М. І. Ситенко (1936–1940); в) М. П. Новаченко (1940–1966); г) О. П. Котов (1966–1971); д) О. О. Корж (1971–1979); е) М. С. Бондаренко (1980–2006); ж) В. А. Філіпенко (2006 і на сьогодні)

У вересні 1930 р. назріла необхідність координації наукових досліджень, обміну досвідом і ширшого впровадження в практику досягнень вітчизняної ортопедії та травматології, ХТОТ спільно з Інститутом, директором якого на той час був проф. М. І. Ситенко, зібрали першу нараду ортопедів України, на якій головним питанням було скликання 1-го з'їзду профільних спеціалістів, його проведено в Харкові в січні 1936 р. під головуванням професора М. І. Ситенка. Рішенням з'їзду організовано Українське науково-медичне товариство ортопедів-травматологів, головою Правління якого одногосно обрано проф. М. І. Ситенка. Із 15 членів Правління 8 науковці Харківського осередку ортопедів-травматологів — проф. М. І. Ситенко (голова), проф. С. Л. Трегубов (заст. голови правління), Ф. Є. Ельяшберг (секретар), доценти М. П. Новаченко, Б. К. Приходько, Н. Б. Шмарійович, В. І. Цукерман, О. П. Котов.

Надаючи великого значення чіткій організації спеціалізованої допомоги, що забезпечує ефективне лікування хворих, ХТОТ спільно з Інститутом проводило велику роботу з організації та створення мережі ортопедо-травматологічних установ та ефективної системи спеціалізованої допомоги населенню. Для наукового обґрунтування та правильного вирішення цієї проблеми проведено дослідження з вивчення поширеності та структури захворювань в окремих регіонах країни: серед дітей сільського населення у Диканівському районі Полтавської обл. (експедиція співробітників Інституту 1929 р.) та у промислових районах Донбасу та Криворіжжя (три експедиції 1930–1931 рр.). Результати проведеного обстеження поширеності ортопедичних захворювань детально обговорювалися на засіданнях осередку. Водночас створювалася мережа науково-опорних пунктів на Лівобережній Україні. Вперше в країні відкрито спеціальні курси з підготовки гіпсових техніків, розпочато обстеження новонароджених у пологових будинках фахівцями-ортопе-

дами. Розроблена харківськими ортопедами-травматологами чітка система організації ортопедичної допомоги здобула загального визнання в Україні та стала взірцем для інших регіонів.

У 1939 р. під час проведення II з'їзду ортопедів-травматологів України у м. Києві, проф. М. І. Ситенко наголосив, що вітчизняна ортопедія перетворилася зі спеціальності, яка вивчала та лікувала деформації у дітей, на повноцінну ортопедичну хірургію, хірургію рухової системи, завдяки зусиллям членів ХТОТ.

До початку 40-х років крім великої кількості праць на актуальні теми, опублікованих у журналах і різних збірниках, членами осередку видано низку монографій та посібників, багато з яких стали класикою ортопедії та травматології і до сьогодні є настільними книгами для фахівців цієї галузі. Це «Переломи та їх лікування» (К. Ф. Вегнер), «Методика консервативного лікування захворювань дитячого віку» (М. Г. Зеленін), «Основи ортопедії» (С. Л. Трегубов, А. В. Тафт), «Постійне витягування» (М. П. Новаченко, Ф. Є. Ельяшберг), «Дослідження хворих з ушкодженнями та захворюваннями органів опори та руху» (В. О. Маркс), «Гіпсова техніка» (М. А. Погорельський), «Функціональне лікування ушкоджень та захворювань опорно-рухового апарата» (А. К. Приходько) та ін.

Через початок Другої світової війни роботу осередку було призупинено. Але й у ці важкі роки його члени не припиняли своєї громадської, наукової, лікувальної й організаторської діяльності. Вони виконували свій лікарський обов'язок, вирішували першочергове завдання стосовно надання кваліфікованої допомоги пораненим. На посади головних хірургів військових округів, армій, шпиталів були призначені провідні харківські ортопеди-травматологи, члени ХТОТ: М. П. Новаченко, А. В. Тафт, Б. І. Шкуров, Я. А. Фрайфельд, В. О. Маркс та багато інших. Низка харківських вчених — Ф. Є. Ельяшберг, А. К. Приходько, В. О. Маркс та ін. організатори й учасники міжгоспітальних конференцій, виступали з доповідями щодо питань лікування вогнепальних поранень, протезування та лікування ускладнень на культі, відновлювального лікування під час поранень опорно-рухової системи, кістково-суглобового туберкульозу й інших актуальних проблем травматології та ортопедії воєнного часу.

Після звільнення Харкова від фашистів ХТОТ одним із перших відновило свою роботу. У 1944 р. проведено 12 засідань товариства, усі їхні зусилля у перші повоєнні роки були спрямовані на відновлення ортопедичних, травматологічних та

Рис. 3. Перший номер першого в країні спеціалізованого журналу з ортопедії та травматології

протезних установ у Харківському регіоні та в Україні, зокрема особливу увагу приділили промисловим районам Донбасу. Серед першочергових наукових завдань, які постали в ті роки, були такі: розробка питань лікування інвалідів війни, кісткова пластика, регенерація кісткової тканини, пластична відновна хірургія, біомеханіка опорно-рухової системи, лікування хворих після ампутації кінцівок, протезування й ін. Активну участь члени ХТОТ беруть у підготовці й організації III з'їзду ортопедів-травматологів України, який відбувся в травні 1947 р. у м. Києві під головуванням проф. М. П. Новаченка.

За ініціативи ХТОТ відновив свою роботу спеціалізований журнал «Ортопедія, травматологія та протезування», головним редактором якого став професор М. П. Новаченко, голова осередку та директор Інституту. Журнал і зараз випускається й популярний серед фахівців. Він видається під керівництвом видатних ортопедів-травматологів, вихованців ситенківської школи, членів ХТОТ, їхні імена відомі не лише в Україні, а й за її межами: 1966–2005 р. — головний редактор акад. О. О. Корж, із 2005 р. — проф. М. О. Корж.

Одне з найважливіших завдань членів ХТОТ — підвищення рівня якості підготовки лікарів-фахівців, навчання передовим і найефективнішим методикам лікування ортопедо-травматологічних хворих, удосконалення теоретичної підготовки й особистої майстерності лікаря-хірурга цієї спеціалізації.

Наприкінці 50-х р., із метою обміну досвідом лікування хворих і підвищення кваліфікації ортопедів-травматологів, члени ХТОТ почали організувати Дні спеціаліста, ініціатором проведення яких був професор М. П. Новаченко. Із 90-х років з'явилася традиція проводити монотематичні засідання товариства, об'єднані з Днем травматолога, яка триває і сьогодні. Активно вивчаються проблеми реабілітації хворих та інвалідів у разі ампутаційних дефектів кінцівок.

Вирішальним чинником під час медичної та соціально-трудої реабілітації пацієнтів, яким здійснено ампутацію кінцівки, є раннє протезування. Уперше в країні члени ХТОТ, акад. О. О. Корж і д. м. н. В. А. Бердніков розробили метод і технологію протезування хворих на операційному столі (експрес-протезування) після ампутацій чи реампутацій нижніх кінцівок у дорослих, а к. м. н. О. К. Попсуйшапка — у дітей. За ініціативи акад. О. О. Коржа вперше в Україні організовано 7 обласних травматологічних ЛТЕК, одна з яких функціонувала на базі Інституту ім. проф. М. І. Ситенка.

Завдяки спільним зусиллям акад. О. О. Коржа та проф. М. І. Хвисюка активно досліджувалася проблема травматичних ушкоджень і захворювань хребта і великих суглобів — харківські фахівці одні з найкращих у лікуванні цієї патології. Під керівництвом д. м. н. М. І. Куліша розроблялися нові способи радикально-збережних і відновлювальних операцій у разі пухлин чи перелоמו-вивихів кульшового суглоба, за асептичного некрозу головки стегнової кістки, важких формах артрозу, створено нову конструкцію ендопротеза кульшового суглоба. Під керівництвом акад. О. О. Коржа вивчено особливості структурної перебудови кісткової тканини в умовах імплантації штучних матеріалів, які використовуються як замітники кістки в реконструктивно-відновлювальних операціях. Перші розробки щодо вивчення корундової кераміки — щільних і пористих зразків, сапфірів, шаруватого вуглецю (Г. Х. Грунтовський, І. Б. Тимченко, О. А. Тяжелов). Експериментальні й теоретичні дослідження, проведені членами ХТОТ, стали основою для клінічної апробації та широкого впровадження в практичну охорону здоров'я нових видів біоматеріалів за реконструктивно-відновлювальних операцій.

Протягом усієї своєї історії ХТОТ, підтримує тісний зв'язок з ортопедами-травматологами з інших областей України, організовує та проводить міжобласних конференції, запрошуючи фахівців інших регіонів на свої засідання, надаючи практичну консультацію та лікувальну допомогу хворим на запрошення колег. Проводяться спільні засідання з іншими товариствами Харківського медичного товариства — нейрохірургами, неврологами, хірургами, рентгенологами та ін. Члени товариства беруть активну участь у міжнародних конференціях за кордоном. За роки своєї діяльності ХТОТ виросло в одне з найбільших та авторитетних профільних товариств в Україні, як у кількісному, так і професійному плані. Так, у 1926 р. кількість членів підсекції ортопедів-травматологів становила 30 осіб, у 1944 р. — 58, у 1991 р. — 234, 2016 р. — 412 лікарів, на сьогодні активну участь у роботі беруть 195 спеціалістів.

Зміни соціально-економічних і суспільних умов у країні, що відбулися після 1991 р., позначились і на організації діяльності ХТОТ. У 2007 р. згідно з рішенням загальних зборів проведено роботу з перейменування ХТОТ на Харківський обласний осередок Всеукраїнської громадської організації «Українська асоціація ортопедів-травматологів» (ХОО ВГО «УАОТ») та його державної реєстрації як юридичної особи. Тому з січня 2008 р. асоціація

почала здійснювати повноправну самостійну діяльність як громадська організація та юридична особа, а з 12 березня 2008 р. ХОО ВГО «УАОТ» ухвалено колективним членом Харківського медичного товариства. Зміни організаційних засад діяльності суспільства не вплинули на його науковий та творчий потенціал.

За останні 20 років на засіданнях осередку заслухано понад 1 500 доповідей, стосовно найрізноманітніших проблем галузі. Опубліковано понад 3 000 наукових праць, 40 монографій і навчальних посібників, оформлено 250 заявок на винаходи, отримано 200 авторських свідоцтв і патентів. До основних напрямів наукової та практичної діяльності осередку сьогодні належать: лікування захворювань і ушкоджень хребта; ортопедична артродіагностика й ендопротезування суглобів; ортопедична онкологія; діагностика, профілактика та лікування остеопорузу різної етіології; профілактика кістково-гнійних ускладнень у разі переломів кісток; надання допомоги постраждалим із політравмою; проблеми регенерації кісткової тканини та хряща через вплив біологічно активних речовин і різних фізичних чинників; нові технологічні рішення в ортезуванні та протезуванні внаслідок травм і захворювань опорно-рухової системи; питання використання нових біоматеріалів в ортопедії та травматології; сучасні аспекти надання протезно-ортопедичної допомоги населенню; удосконалення та розвиток організації спеціалізованої ортопедо-травматологічної допомоги населенню регіонів України. Визначним вченим ортопедом-травматологом харківської школи присуджено Державні премії — акад. О. О. Коржу (за розробку та впровадження у практику методики пересадки великих кісткових алотрансплантатів, 1977), проф. М. І. Кулішу та проф. Б. І. Сименачу (за розробку оперативних втручань на суглобах, 1996), професорам М. О. Коржу, В. О. Радченку, Г. Х. Грунтовському, А. І. Продану; к. м. н. А. О. Мезенцеву (за розробку та впровадження нових технологій за захворювань хребта 2008.), проф. А. Г. Істоміну (2010).

Рис. 4. Учасники науково-практичної конференції «Бойова травма» 16.02.2023, м. Харків

Повномасштабне військове вторгнення в Україну в лютому 2022 р. кардинально змінило життя всієї країни. Медицина за короткий час повністю переорієнтувалася на військовий стан. І в першу чергу, це стосується закладів ортопедо-травматологічного профілю. Важка вогнепальна, мінно-вибухова й інші травми, пов'язані з бойовими діями, стали домінуючими. Перед нашими колегами, травматологами-ортопедомі, постали зовсім нові виклики. І вони їх з честю прийняли, кожен на своєму місці, починаючи з поля бою, прифронтових лікарень, спеціалізованих відділень військових і цивільних медичних закладів (рис. 4).

Харківська область, місто-герой Харків одні з перших прийняли на себе ворожу навалу. Керівництво військового шпиталю разом з лікарями і науковцями нашого закладу змогли в цих екстремальних умовах налагодити чітку систему якісної допомоги пораненим.

Ці події безумовно позначились на роботі ХОО ВГО «УАОТ». Проте вже в грудні 2022 р. осередок поновив свою діяльність. Засідання проводяться в змішаному форматі (онлайн/офлайн) та присвячені найбільш актуальним питанням допомоги постраждалим унаслідок бойових дій. До доповідей залучаються провідні фахівці не лише України, а і держав, що підтримують нашу країну. Усе це допомагає нашим фахівцям лікувати наслідки різних ушкоджень опорно-рухової системи.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2023

THE HISTORY OF THE FORMATION AND ACTIVITY OF THE KHARKOV REGIONAL BRANCH OF THE ALL-UKRAINIAN PUBLIC ORGANIZATION «UKRAINIAN ASSOCIATION OF ORTHOPEDIC SURGEONS»

V. A. Filipenko, S. Yu. Zolotarova, O. G. Shevchenko

Sytenko Institute of Spine and Joint Pathology National Academy of Medical Sciences of Ukraine, Kharkiv

✉ Volodymyr Filipenko, MD, Prof. in Orthopaedics and Traumatology: filipenko1957@gmail.com

✉ Svitlana Zolotarova: lana89nk@gmail.com

✉ Olena Shevchenko: elena.shevch59@gmail.com